

CHÚ DIỆC VƯỜN XÔ

Bài và ảnh () Võ Quang Yến*

Thân tặng các bạn cùng đi xem diệc

*Cái cò cái vạc cái nông
Sao mà dẫm lúa nhà ông hời cò
Không không, tôi đứng trên bờ
Mẹ con cái diệc đổ thừa cho tôi
Chẳng tin ông đứng ông coi
Mẹ con nhà nó còn ngồi đấy kia...*

Bài hát ru con

Một dạo đau chân, không đi bách bộ được nhiều, nhưng theo lời khuyên của bác sĩ, mỗi ngày tôi phải đi lại một tiếng đồng hồ. May nhà tôi ở cạnh Công viên Sceaux (miền nam Paris) nên rất tiện vào đây, đi ít mà ngồi nhiều. Xung quanh tòa Aurore gần nhà, tôi biết hầu hết các ghế ngồi, ghế nào trong nắng ấm, ghế nào có gió mát, ghế nào trước phong cảnh hữu tình, ghế nào dễ quan sát chim chóc bay lượn,... Trước tòa Aurore có ba cái bể nhưng chỉ hai bể có nước phun và luôn đầy nước, xung quanh có ghế ngồi mặc sức chọn lựa ánh nắng hay bóng mát. Trong hai bể nước chỉ có một bể nuôi cá hồng loại *Carassius auratus*, bay lội lấp lánh màu hồng, da cam, trắng, đen cả đoàn quanh những đám hoa súng mùa hạ nở hoa, trắng, đỏ trên mặt bể, uốn lượn trước nền bóng chập chờn chớp lâu đài Sceaux cổ kính kề cạnh. Thường ngồi những hôm trời mát, tôi mãi miết nhìn hoa súng tươi thắm đẹp không kém gì hoa sen, quan sát những chú quạ ồn ào, những loại chim tích không ngớt nhảy nhót, nghiêm nghị với cái lưng đen, bụng trắng như người mặc y phục đi dự dạ hội. Thỉnh thoảng có một bầy vẹt xanh không biết từ cõi xa nào lại, mình xanh lục tươi màu, hình dáng giống con keo,

định cư ở vùng cây cạnh bể Octogone, sống chung đặng với mấy chú sóc đuôi cong, chùm cuộn. Và trong bối cảnh ấy, thường có một chú (hay một cô) diệc xám, khi thì nhảy nhót trong cây lá, khi thì trầm ngâm yên tĩnh giữa đám hoa súng, khi thì đứng chờ hay thành thoi bách bộ trên bờ bể nước, đợi đúng lúc cá bơi lại gần thì cúi cổ hay nhảy vào nước đớp cá. Nhìn rất vui mà biết bao du khách rảo bước trong vườn Xô chẳng để ý thấy ! Người ta kể chuyện con diệc khôn ngoan bày mưu kiếm mồi trong truyện *Con Diệc và bầy Tôm*. Diệc lại ao phao tin nước ao sắp sửa bị tạt khô, tôm cá phải di tản đi ở nơi khác. Tôm không có phương cách di dịch, nhờ diệc giúp. Diệc bảo có thể chở tôm đi lại một nơi khác nhưng vì già yếu chỉ chở được mỗi chuyến một con. Vậy là lần lượt nó ăn cả bầy tôm. Có một bản tương tự ký tên Leon Tolstoi (1828-1910). Diệc thường được kể nhiều trong các truyện ngụ ngôn.

Diệc, vạc, cò thuộc loại chim lội nước xếp trong họ Diệc *Ardeinae*. Lúc đầu, phân tích bộ xương, chủ yếu là hộp sọ, các chuyên gia chia họ Diệc ra làm hai : nhóm ăn ban ngày và nhóm ăn chạng vạng / ban đêm (vạc là chim chính nhóm này) nhưng các phân tích ADN bộ xương, tập trung vào xương thân và chi, thì cho thấy cách chia này không chính xác. Dựa theo trật tự nguyên thủy và tiến hóa, họ đề nghị chia làm ba nhóm rất tạm thời, thật ra rất phức tạp vì rất khó sắp xếp : *Tigrisomatinae*, *Botaurinae* và *Ardeinae*. Diệc nằm trong nhóm *Ardeinae* : diệc Agami (*Agamia*), diệc điển hình (*Ardea* 11-17 loài), diệc bạch điển hình (*Egretta*), diệc đầu đen (*Ardea melanocephala*), diệc xanh lớn (*Ardea herodias*) ; cò : cò bợ (*Ardeola* 6 loài), cò ma (*Bubulcus*), cò xanh (*Butorides*) ; vạc hoa (*Gorsachius*, 3-5 loài), vạc còn sống (*Nycticorax*, 2-4 loài),...và những loại hóa thạch (*Proardea*, *Zeltornis*,...). Chú diệc xám vườn Xô thuộc họ *Adeidae* : *Ardea cinerea* Linnaeus (1758) là một con chim cổ dài, mỏ nhọn, chân cao, thường lớn 95cm, sải cánh 1,85m, cân nặng 1,5-2kg. Nó có một tầm mắt nhìn rộng, một khả năng thính giác vô cùng nhạy bén để vừa dễ kiếm mồi, vừa dễ tự vệ. Nó có thể sống lâu đến 25 năm, nhưng rất nhiều chết trước. Bắt đầu từ năm thứ hai, bộ lông trở nên mượt mà hơn, đánh dấu thời tráng niên. Khó phân biệt đực, cái tuy con mái có bộ lông tương đối ngắn hơn.

Diệc tương đối bay chậm, cổ gập lại thành hình chữ S chứ không duỗi ra như cò, sếu. Tuy nhiên, nó cũng đạt đến 45km/giờ và di cư xa tối thiểu 500km, có khi thường trú một nơi. Nói chung, nó làm tổ từng bầy, trên chòm cây trong rừng, ở những vùng ẩm hay gần ao hồ, sông ngòi. Tổ nó dẹt, hình mái bằng. Diệc cái đẻ từ 3 đến 6 chiếc trứng, nhưng số ấy có thể tăng thêm, có khi gấp đôi. Cả diệc mái lẫn trống thay phiên nhau ấp trứng trong luôn 25-28 ngày. Như mọi chim khác, khi chim con dần lớn, đòi ăn nhiều thì hai con diệc trống và mái phải thay phiên nhau tận lực đi kiếm mồi. Diệc con bắt đầu bay khoảng 50 sau ngày trứng nở và rời hẳn tổ khoảng 8-9 tuần. Diệc thường ăn cá nhưng cũng không chê ếch, nhái, tôm, cua, loài bò sát, những loại chuột như chuột đồng, chuột nhắt, chuột chù, chuột cống, chim chóc, sâu bọ, những động vật, thực vật thân mềm, ngay cả những chồi cây. Nó có thể tiêu hóa ngay cả xương to, nhỏ nhưng không lông lá những động vật gặm nhấm và thải ra thành viên, hòn. Nhà quan sát người Anh Jonathan Fogham đã chụp được cảnh tượng một con diệc không những chống cự lại được một con chồn mà còn đánh bại, dìm nước chết và nuốt chửng chồn tại khu Bảo tồn thiên nhiên Elmley ở đảo Sheppey cách London 74km về phía đông. Cũng có ảnh diệc đợ bắt thỏ đen ở miệng hang trú, dìm nước cho chết trước khi nuốt. Chế độ nuôi dưỡng khác biệt này cho phép diệc thích ứng trong nhiều môi trường khác nhau : sông ngòi, ao hồ, đầm lầy, nội cỏ, ngay cả ở những không gian cây cối thành phố. Ở thị thành, diệc xem như là quen thuộc. Nó không có thù địch, nhất là được bảo vệ từ 1974, có thể chung sống với con người, không sợ khi đến gần vài thước. Nó có thể sống độc thân hay từng nhóm nhỏ nhưng khi cần thiết về duyên cơ sinh sản thì nhập đoàn. Ở Na Uy, có hình diệc trên các thành phố [Forsand](#) và [Tysvær](#). Trên nhiều triện Hy Lạp thời cổ điển, một con diệc thường được trình bày cạnh một phụ nữ gần khóa thân. Hiện chưa có một giải thích nào toàn vẹn về hình vẽ trên triện ít được tìm ra này. Có người cho hình con diệc đánh dấu nơi ở của đàn bà nghĩa là biểu hiệu tính khác biệt giữa hai không gian của nam và nữ giới. Có người dựa lên hình vẽ trên các bình lọ Hy Lạp những thế kỷ VI-IV để chỉ định chỗ đứng của diệc trong cuộc biểu hiện những trao đổi tình ái và dị tính, nói giản dị hơn là quan hệ giữa đàn diệc trống và diệc mái. Một ví dụ điển hình là một viên đá khắc một phụ nữ nằm, tay đung vào đầu một con diệc, trên cánh tay đầu một con ong hay con kiến bay. Nhà khảo cổ John Beazley người Anh xác nhận bà ta đang vuốt ve con diệc !

Jonathan Fogham, Sheppey (Anh quốc)

Ad Sprang, Vianen (Hà Lan)

Chuyện diệc bắt thỏ, ăn chồn xem như là một truyện đạo lý, luân lý. Nhà thơ Jean de la Fontaine (1621-1695) trứ danh cũng có làm một bài ngụ ngôn dạy đời về con diệc. Một hôm diệc kiếm mồi dọc bờ sông, lần lượt thấy những con cá chép, cá quả, rồi cá rô, cá bống, chẳng có cá nào làm hài lòng. Khi diệc bắt đầu đói thì chẳng còn thấy con cá nào nữa, đành lòng ăn con sên... Bài luân lý tác giả muốn dạy là đừng quá khát khe, khó tính, ham muốn quá nhiều bỏ đi cơ hội tốt mà nên hòa nhập với hoàn cảnh, chớ khinh điều gì ở trong tầm tay. Ở Pháp, người ta cũng hay kể một chuyện cổ tích nhiều bản khác nhau, chủ yếu là con thú, khi là con diệc thì thường cho là của Tàu: thur sinh và con diệc. Anh thur sinh nghèo nhưng biết làm thơ giỏi và vẽ đẹp. Anh thường ngồi trong một góc quán ăn và thỉnh thoảng được chủ quán cho ăn không trả tiền. Một hôm anh vẽ lên tranh một con diệc rất linh động. Mọi người lại xem và rất thán phục tác giả. Vẽ xong, anh tặng tranh cho chủ quán để cảm ơn và dặn trước khi từ giã: khi nào ông vỗ tay thì con diệc sẽ múa nhảy, nhưng nó chỉ có thể nhảy mỗi ngày một lần. Nói xong, anh vỗ tay và con diệc rời tranh ra nhảy giữa phòng. Một ảo giác kỳ lạ. Nhảy xong con diệc trở về lại trong tranh. Váng mặt thur sinh, ông chủ quán treo tranh lên tường, mỗi ngày mỗi vỗ tay, con diệc xuống nhảy và khách lại xem rất đông, uống nhiều rượu! Một hôm, một ông quan địa phương, sau khi xem xong, trả nhiều tiền và thích thú đòi xem một lần nữa. Ông chủ quán không muốn tuân theo nhưng không từ chối được lâu, đành phải vỗ tay. Con diệc không vui lòng, vừa buồn, vừa khóc, thê thảm tàn lụi ra nhảy. Vào lúc ấy anh thur sinh trở lại dìu con diệc đi. Ra khỏi làng cả hai biến mất và từ đấy không ai thấy họ nữa...

Trong thời kỳ Festival ở Aix-en-Provence, hôm 31.05.2014 được trình bày một bản kịch hát Ả Rập soạn theo một ngụ ngôn của tập *Kalila wa Dimna*, nói tiếng Pháp: *Con bò câu, con chồn và con diệc* (kịch bản Olivier Letellier). Kết quả một hành trình lâu đời lướt qua các truyện cổ tích từ Ấn Độ đến Cận Đông, nguồn cảm ứng của ngụ ngôn La Fontaine, *Kalila wa Dimna* trong thế giới Ả Rập có uy tín như tác phẩm *Một nghìn một đêm lẻ*. Nhà soạn kịch người xứ Palestin muốn dựa lên tập này để soạn một kịch hát theo nhạc Moneim Adwan, lời Ả Rập Khaled Jumaa, lời Pháp Olivier Letellier, một truyện ngụ ngôn khắt khe về sợ hãi và bạo chính. Nhạc là một bản cổ điển, ghép vài mầm jazz vào một cột sống Ả Rập êm tai. Phụ tá của Moneim Adwan là bộ ba có tiếng Samir Homsî, đánh trống, Samih Souisi, violongcello và Zied Zouai, violong. Để hiện đại hóa một văn bản lâu đời về sự tàn bạo, phần nô, đồng thời tính ngây thơ, phức tạp của một vài đẳng cấp cầm quyền, tác giả cho sống lại chuyện một con chồn luôn tỏ ra liến thoắng, ngay cả một con diệc được xem là nhà học giả, đều muốn ăn đàn con bò câu vô tội. Rút cuộc con diệc nghiêm trang luôn ngẩng đầu lên cao cũng bị con chồn xảo trá ép vào dưới cánh trước khi ngấu nghiến. Bản kịch hát này tuy chỉ dẫn đường đến một *opéra* Ả Rập đầu tiên chuẩn bị trong tương lai đã là một thỏa mãn cho những tác giả. Đây là nhờ tiếng hát con bò câu trắng trong giọng ca sĩ Samiya Bajaja dịu dàng, diễn tấu thuần hóa, thể hiện tính mỏng manh, tha thiết của nhân vật. Còn con diệc qua giọng hát trịnh trọng của David Castelot tỏ ra một kẻ trung hòa không lấn ép ai nhưng không có tài sức chống lại bon bạo tàn. Cả hai vai chim hòa mình trong ban hợp xướng nhiều nước Ibn Zaydoun không phải cổ sơ mà âm cúng, duy cảm, hướng về hành động trong một màn thanh cảnh, giản dị của Olivier Letellier. Đằng kia, tiếng hát con chồn của Moneim Adwan thì mạnh mẽ biểu diện uy thế chúa tể, kẻ độc tài không sợ ai cả. Cần nói thêm ca sĩ cũng là tác giả điệu nhạc bản kịch.

Chùm ảnh: THX –TTXVN

Diệc bạch ở Tân Hoàng Đảo (Hà Bắc – Trung Quốc)

Tôi không biết chú diệc vườn Xô đóng tổ ở đâu, chỉ thấy thường đứng, nếu không ở bể gần tòa Aurore, thì ở các bể cạnh nhà thờ Saint-Jean-Baptiste, trước Petit Château, ngay đầu Grand Canal hay quanh bể Octogone, nghĩa là nơi có cá. Những người tinh mắt bảo không phải một con mà là hai, một con trẻ hơn con kia. Chim thân cao nhờ chân dài, uy nghi khi đứng thẳng, nghỉ ngơi hay đợi mồi. Mỏ cũng như cẳng chân dài vàng xám nhạt, cổ dài hình gươm ngắn. Đầu và cổ màu trắng nhạt, có đường rằn xăm ở đằng trước, mang ở trên một cái mào đen. Khi bay, có khi rất cao, dang hai cánh xăm gần đen, đập chậm, nhẹ, mở cong hình cung, để lộ cặp chân ra ngoài, cổ gập lại trong mình. Mắt nhạt, nhìn được xa và rộng, động tác luôn có hiệu quả hoàn hảo, chú diệc thông thả nuốt chửng cá, ăn xong khi thì đứng đợi dịp sau, khi thì bay lên đậu trên cây cao cạnh bể tiêu hóa con cá vừa mới nuốt. Những chú diệc con còn vụng về thì không thành công bằng các con diệc lớn, kỹ thuật bắt mồi chưa xuất sắc nên khi vào nước làm cá sợ hơn là bắt được cá. Không đẹp bằng diệp bạch trắng xóa một màu như ở Tân Hoàng Đảo (Hà Bắc-Trung Quốc), diệp ở Sceaux được gọi là *héron cendré* nghĩa là diệp màu tro. Nó chia sẻ với 117 loại chim một không gian 180 ha công viên có rừng cây, bãi cỏ, bể nước. Người theo dõi khám xét nhận ra một điều bộ diệp khá lạ lùng: lắm khi nó đứng hàng giờ trên một chân trên bờ nước, không động đậy, cổ rút vào giữa hai vai, chỉ có đầu và mỏ thò ra khỏi thân. Đó cũng là một điệu bộ chờ mồi: lúc thấy mồi, nó yên lặng nhẹ bước, dang mỏ nhọn xuống trước rồi bất thành linh lạnh như chớp nó dùng mỏ đớp cá, nếu cần thì nhảy xuống nước. Nếu cá nhỏ thì nuốt ngay, gắp cá hay động vật lớn hơn, nó dùng mỏ mổ vào cơ thể mồi cho mềm đi rồi mới nuốt sau. Cuộc sống chú diệp ở cạnh con người xem như dễ dàng nếu nó được dễ yên. Tuy nhiên lắm du khách đi dạo vườn Xô rảo bước cạnh bên mà không hề để ý. Gần đây những cuộc phá rừng, đốn cây làm rầy không ít chuyện xây tổ. Riêng chú *héron cendré* được bảo vệ hoàn toàn nhờ thành phố có một chương trình quản lý vùng phân bố và nơi cư trú toàn thiện. Theo bà Sharon Stiteler, một nhà nghiên cứu Hoa Kỳ về các loài chim sống trong hoang dã, nhận thấy loài diệp tổ chức rất chu đáo đời sống, suy ra sự xuất hiện trở lại của loài diệp cùng với các loài chim khác như bồ nông, đại bàng, là một dấu hiệu của một hệ sinh thái lành mạnh hơn. Mùa xuân năm nay, không thấy cá được thả hay thất hện trong bể nước cạnh tòa Aurore thì chú diệp cũng vắng bóng ở vườn Xô...

Triện Hy Lạp thời cổ điển: phụ nữ và con diệc

(*) Ảnh chụp tại bể nước trước tòa Aurore Công viên Sceaux (miền nam Paris)

Thành Xô 2015-2017

Đọc thêm

- Minh Long, **Cận cảnh chim nuôt thỏ**, *khoahoc.mobi* 30.10/.2009
- Stephanie Hemphill - Sharon Stiteler, **Loài diệc lông xám: dấu hiệu của hệ sinh thái lành mạnh**, *environmentreport.org* 13.05.2010
- Léon Tolstoi, **Le héron et l'écrevisse**, *ekldata.com/zaubette* ; Ely Halpérine-Kaminsky (dịch), *fr.wikisource.org/wiki*, 27.02.2013
- A.M. **Lung linh đàn chim diệc bạch trong nắng**, TTXVN *baomoi.com*, *baotintuc.vn* 07.05.2013
- Michel EGEA, **On a vu à Aix-en-Provence : « La Colombe, le renard et le héron »**, *destimed.fr* 02.06.2014 ; Anne Le Nabour, **La création**, *moneimadwan.com* 14.07.2015
- Nicolas Siron, **La jeune fille au héron. Genre et érotique dans l'iconographie grecque (VIe-IVe siècle avant J.-C.)**,
- **Chim diệc xám không chiến ngoạn mục**, Tiền phong - Kiến thức, *tienphong.vn*, 31.07.2016
- Magdalena Guirao (cải biên), **L'étudiant et le héron (truyện Tàu)**, Ed. Grund, *nhptv.org*

